

transformations XXI century)', *Naukovyi shchorichnyk Istorii religii v Ukraini*, s.192 – 197.

10. Cherenkov, M 2019, 'Pislia Tomosu vchimosia zhyty razom (After Tomos we learn to live together)'. *Relihiino-informatsiina sluzhba Ukrainy*. Dostupno: <https://risu.ua/pislyya-tomosu-vchimosya-zhiti-razom_n100089>. [24 Berezen 2022].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.40(4-6)-7

УДК 373(091)

ФЕНОМЕН ЛІДЕРСТВА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА В УПРАВЛІННІ РЕЛІГІЙНОЮ ОСВІТОЮ

THE PHENOMENON OF LEADERSHIP AS AN INTEGRAL COMPONENT IN THE MANAGEMENT OF RELIGIOUS EDUCATION

А. В. Шевчук

Актуальність теми дослідження.

У статті досліджена історіографія та феномен лідерства, як соціального явища, та його роль у керівництві релігійною освітою. З'ясовано, що давньогрецькі мислителі акцентували увагу на тому, що мудрий правитель зобов'язаний одержати необхідне виховання для того, що б бути мудрим керівником, бо, як вважав Платон, саме мудрість є головним важелем в управлінні людьми.

Постановка проблеми. Виявлено концепцію, відповідно до якої юрба має великий вплив на лідера, а, отже, може змінити орієнтири останнього. Поведінкова особливість лідера визначається через мудре крокування за юрбою із застосуванням отриманої влади, враховуючи психологічні закони. Лідерство також можна сприймати як соціально-психологічне явище, що складається із сукупності особистих рис індивідуума, які дозволяють лідерам зайняти ключову позицію та тримати кермо влади завдяки своїм неповторним якостям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ХХ ст. була висунута теорія, відповідно до якої лідером людина стає не через особисті риси, але через дію ситуативних обставин. Відтепер лідерство починає розглядатися як роль групи, і ця думка почала домінувати у подальших дослідженнях. Теорія

Urgency of the research. The article examines the historiography and phenomenon of leadership as a social phenomenon and its role in managing religious education. It was found that the ancient Greek thinkers emphasized the fact that a wise ruler must receive the necessary education in order to be a wise leader, because according to Plato, wisdom is the main lever in managing people.

Target setting. The concept was revealed, according to which the crowd has a great influence on the leader, and therefore can change the orientation of the latter. The behavioral characteristic of a leader is determined by wisely following the crowd, using the obtained power, taking into account psychological laws. Leadership can also be perceived as a socio-psychological phenomenon consisting of a set of personal traits of an individual that allow leaders to occupy a key position and hold the reins of power due to their unique qualities.

Actual scientific researches and issues analysis. In the 20th century a theory was put forward, according to which a person becomes a leader not because of personal traits, but because of the effect of situational circumstances. From now on, leadership begins to be seen as a group role and this point of view began to dominate

ситуативного лідерства в результаті отримала широке розповсюдження серед дослідників соціальної психології.

Постановка завдання. Метою дослідження є окреслення феномену лідерства як невід'ємної складової в управлінні релігійною освітою, а саме окреслення та аналіз змістовного концепту "лідерство в релігійній освіті".

Виклад основного матеріалу. З'ясовано значення концепції "лідерство як функція групи", яка стверджує, що група повинна сама обирати лідера, котрий би задовольняв її потреби та інтереси. На початку 60-х рр. була сформована синтетична теорія лідерства, яка об'єднала усі наявні концепції. Також відбулось осмислення лідерства, як явища в системі управління освітою. Було визначено, що оптимізація важелів управління є однією із головних умов створення ефективного функціонування релігійної освіти. Новий погляд на лідерство розглядався відтепер як формувальний процес, який виникає із особливого набору чинників: середовища, групових та культурних особливостей. Виявлено, що для утримання влади лідеру необхідно постійно спостерігати за настроєм, поведінкою та думками членів своєї групи.

Висновки. Проводячи аналіз цієї проблеми, її еволюційних процесів, автори доходять висновку, що загальна доктрина лідерства в соціальній психології досі відсутня, про що свідчать численні дослідження науковців-психологів.

Ключові слова: лідерство, релігійна освіта, управління освітнім процесом.

further research. As a result, the theory of situational leadership has become widespread among researchers in the field of social psychology.

The research objective. The purpose of the study is to outline the phenomenon of leadership as an integral component in the management of religious education, namely the outline and analysis of the meaningful concept "leadership in religious education".

The statement of basic material. The meaning of the concept "leadership as a function of the group" is clarified, which states that the group should choose a leader that would satisfy its needs and interests. In the early 1960s, a synthetic theory of leadership was formed, which united all existing concepts. There was also an understanding of leadership as a phenomenon in the education management system. It was determined that the optimization of control levers is one of the main conditions for the creation of effective functioning of religious education. The new view of leadership was considered from now on as a formative process that arises from a special set of factors: environment, group and cultural characteristics. It was found that in order to maintain power, the leader must constantly monitor the mood, behavior and thoughts of the members of his group.

Conclusions. Analyzing this problem and its evolutionary processes, the authors come to the conclusion that a general doctrine of leadership in social psychology is still missing, as evidenced by numerous researches of psychologists.

Key words: leadership, religious education, management of the educational process.

Актуальність теми дослідження. У статті досліджена історіографія та феномен лідерства, як соціального явища, та його роль у керівництві релігійною освітою. З'ясовано, що давньогрецькі мислителі акцентували увагу на тому, що мудрий правитель зобов'язаний одержати необхідне виховання для того, що б бути мудрим керівником, бо, як вважав Платон, саме мудрість є головним важелем в управлінні людьми.

Постановка проблеми. Виявлено концепцію, відповідно до якої юрба має великий вплив на лідера, а, отже, може змінити орієнтири останнього. Поведінкова особливість лідера визначається через мудре крокування за юрбою із застосуванням отриманої влади, враховуючи психологічні закони. Лідерство також можна сприймати як соціально-психологічне явище, що складається із сукупності особистих рис індивідуума, які дозволяють лідерам зайняти ключову

позицію та тримати кермо влади завдяки своїм неповторним якостям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У ХХ ст. була висунута теорія, відповідно до якої лідером людина стає не через особисті риси, але через дію ситуативних обставин. Відтепер лідерство починає розглядатися як роль групи, і ця думка почала домінувати у подальших дослідженнях. Теорія ситуативного лідерства в результаті отримала широке розповсюдження серед дослідників соціальної психології.

Серед вітчизняних та зарубіжних дослідників, які займалися даною проблематикою, ми спиралися на роботи: Г. Лебона, Т. Тарда, Г. Хоманса, М. Грегора, М. Вебера, Ю. Калініна, Ю. Павленка, Є. Харьковценка та інших відомих вчених.

Постановка завдання. Метою дослідження є окреслення феномену лідерства як невід'ємної складової в управлінні релігійною освітою, а саме окреслення та аналіз змістовного концепту "лідерство в релігійній освіті".

Виклад основного матеріалу. Термін лідерство, як соціальне явище, бере свій початок з давнини, де окремі люди, будучи керівниками спільноти, мали ознаки лідерства та успішно їх використовували, наприклад: Авраам, Мойсей, Ісус Навин, Давид тощо. Багато поколінь філософських шкіл досліджували поведінку, взаємовідносини, здібності, методи керівників (правителів) або підданих, тим паче, що з часів древньої міфології керівники (вожді, царі) зазвичай були наділені надлюдськими, божественними здібностями. Зображуючи стародавні війни та описуючи дії знаменитих вождів, полководців, Плутарх, Светоній та Геродот відзначали їх феноменальний розум, сильну волю, дух, який виявлявся у їхніх організаційних здібностях, і завдяки якому були здатні покликати людей до подвигу, повести за собою, вселити в серцях віру до перемоги.

Сократ у платонівських діалогах зазначав, що успішному керівнику треба мати красномовність та навички вмілого управління. Він акцентував увагу не те, що мудрий правитель зобов'язаний одержати необхідне виховання, щоби бути мудрим керівником, бо, як вважав Платон, саме мудрість є головним важелем в управлінні людьми. Він писав, що добродійність царів визначається у здатності філософствувати, а добродійність підлеглих визначається бажанням підкорятися. Тобто мислитель вважав, що правителю необхідно не тільки використовувати примусовий вплив на підлеглих, але й бути спроможним переконувати підлеглих.

Вагомий внесок у формування різних теорій лідерства зробили видатні науковці: Г. Лебон (1841-1931 р.р.) та Г. Тард (1843-1904 р.р.). Вони вважали, що найвидатніші досягнення суспільства були наслідком діяльності деяких видатних індивідуумів, а більшість їхніх послідовників стали лише користувачами спадщини видатної спільноти.

Г. Тард у своєму дослідженні пропонує принцип головного соціального закону розвитку, де послідовників він визначає як "юрба", тобто представляє їх як відсталих, неспроможних міркувати та здібними лише до рабської покірності сильному. Але лідер, із міркувань Г. Тарда, повинен ратувати проти відсталості юрби в ім'я прогресу. Він запропонував підкоряти її інноваційними досягненнями, також здобутим вмінням "бити" її по нервах, щоб у такий спосіб досягнути підпорядкування та успіху.

Дослідник Г. Лебон представляє особливості взаємодії лідера та юрби по-іншому. Його розуміння визначається у ствердженні того, що послідовники або юрба відіграють основну роль у суспільстві та домінують над лідером, тому вони

ставлять завдання, визначають мету та формують поведінкову програму. Отже, на його думку, юрба має великий вплив на лідера, тому навіть може змінити його та підштовхнути до вибору слідувати за іншим, який обіцяє нову програму. Тому поведінкова особливість лідера повинна визначатися у мудрому крокуванні за юрбою, застосовуючи отриману владу, враховуючи психологічні закони свідомо або не усвідомлено.

Послідовники Г. Лебона і Г. Тарда, продовжуючи дослідження цього питання, поступово починають визначати перші теорії лідерства, унаслідок чого з'являється термін "лідер" у значенні людини, яка керує іншими та успішно апелює владою. Зазначені спроби осмислення цього питання, ймовірно, орієнтовані насамперед на "великі особистості". Їх складно назвати теорією лідерства у повному розумінні, скоріше це є спроба створення певної емпірично-теоретичної платформи щодо подальших розробок проблем лідерства.

Майже до 60-х років ХХ століття існувала теорія рис лідерства. Вона визначала унікальність індивідуальних рис власне лідера. Отже, лідерство можна сприймати як соціально-психологічне явище, яке складається із сукупності особистих рис індивідуума, які дозволяють лідерам зайняти стержневу позицію та тримати кермо влади завдяки своїм неповторним рисам.

Темі теорії рис лідерства присвятили свої дослідження відомі науковці-соціологи, а саме Е. Богардус, М. Крюгер, А. Сміт. Дослідження цієї теми вони проводили на платформі соціальних груп мікросередовища: знайомі, найближчі родичі, батьки. Інший дослідник, Е. Богардус, визначив багато якостей, які притаманні лідеру: такт, почуття гумору, розум, майстерність передбачати, здібність бути у центрі уваги, сильний характер, енергія тощо. У своїх дослідженнях він стверджував, що головним критерієм для майбутнього лідера є набуття необхідних якостей, тому його пошуки були направлені на визначення певних універсальних рис, які були притаманні успішним керівникам різних напрямів чи об'єднань. Дослідники того часу вважали, що успішні лідери отримали деякий екстраординарний набір незмінних у часі та суттєво стійких якостей, які їх відрізняють від інших. Науковці намагалися з'ясувати лідерські якості, для того щоб їх емпірично дослідити та потім застосовувати щодо визначення лідерів.

Цей підхід ґрунтувався на вірі у те, що лідерами не можливо стати, але цю перевагу можна отримати тільки при народженні. Тому суттєвим недоліком зазначеної теорії рис лідера стала домінанта визначення того, що здібність бути лідером є вродженою рисою, а, отже, властива тільки обмеженому, невеликому колу особистостей, які формують соціально-історичний процес. Виявилось, що лідерство та лідер не є наслідком реальних соціальних ситуацій, відносин, умов, але природно-уроджена сукупність біопсихічних якостей, які забезпечують цими властивостями людину, яка їх має від народження.

Представлена теорія рис лідерства не надавала значення тому, що сутність лідерства полягає у виконанні комплексу задач, які можуть формувати або принаймні сприяти створенню необхідних умов щодо формування необхідних якостей лідерства у людини, коли вона довгий час виконує роль лідера. У цей період відбувається процес призначення нормативних ролевих вимог, які сприяють закріпленню рис індивідуума та допомагають плідному виконанню означеної ролі, наприклад: наполегливість, впевненість у собі, що віддзеркалюється у лідера під час процесу керівництва людьми та закріплюють і формують ці якості в ньому. Так досягається мета і те, що раніше використовувалося як соціальна роль, тепер стає невід'ємною частиною

особистості.

Кризові процеси теорії рис призвели до нових пошуків та поглиблених досліджень цього питання, що призвело до появи інших теорій. Так науковець, Р. Стогділл, один із засновників новітньої теорії лідерства опублікував свою роботу під назвою “Особистісний фактор, зв’язаний з лідерством”, у якій висунув гіпотезу про те, що лідером людина стає не через свої риси, але через дію ситуативних обставин. Відтепер лідерство починають розглядати в контексті важливості ролі групи, і ця думка стає домінантною у подальших дослідженнях.

Теорія ситуативного лідерства отримала широке розповсюдження серед дослідників соціальної психології. Так представниками цієї теорії були Ф. Селзник та В. Дженкінс, які відзначили серйозні протиріччя в теорії ситуативного лідерства, які визначались наявними значними розбіжностями у питаннях ознак лідерів, формування варіативності рис, обставин та їх несталості, тобто представлена теорія не змогла пояснити відсутність природи лідерства при високій динаміці змін.

У цей час на рівні із теорією ситуативного лідерства з’являється та формується ще один напрям лідерства – “лідерство як функція групи”. Визначальною тезою нової теорії стало твердження про те, що група повинна сама обирати лідера, котрий би зміг задовольнити їх потреби та інтереси. За таких обставин роль лідера визначається функціями певного інструментарію щодо досягнення групою визначеної цілі.

Дослідник Г. Хоманс, який став зачинателем теорії “лідерство як функція групи” представив лідера як особистість, яка фокусує на собі головні значущості групи. Тобто усі форми взаємодії серед членів групи виконуються у вузькому форматі через свого лідера, який направляє членів групи на вибраний шлях досягнення мети та звершує інспектування над ними.

Також науковець М. Грегор у своєму дослідженні “Лідерство і мотивація” зауважує, що визначений лідер серед учасників групи сприймається як людина, що здатна вирішувати потреби спільноти та вести групу до поставленої мети. Теорія “лідерство як функція групи” представляє розгляд потреб групи, їх інтересів як головні елементи спільних завдань, які в комплексі визначаються показниками психічного стану групи і віддзеркалюють очікування її учасників. Тому лідер має орієнтуватися на очікування, він повинен брати до уваги вимоги групи та прагнути їх виконувати. Ця теорія акцентує увагу на ролевій значимості підлеглих. Тобто вони самі визначають статус лідера, маючи важелі щодо його підсилювання або послаблення. Отже, щоб утримати владу, лідеру необхідно постійно спостерігати за настроєм, поведінкою та думками членів групи. Враховуючи це, теорія “лідерство як функція групи” на рівні із попередніми теоріями була не спроможна пояснити усі сторони лідерства.

Початок 60-х років став стартовим майданчиком подальших спроб формування нової синтетичної теорії лідерства у прагненні об’єднати усі наявні концепції. Осмислення лідерства, як явища в системі управління освітою, розпочалось саме у цей період. Було визначено, що оптимізація важелів управління є однією із головних умов створення ефективного функціонування організації освіти в умовах сучасних змін. Новий погляд на лідерство розглядався відтепер як формувальний процес, який виникає із особливого набору чинників: середовища, групових та культурних особливостей. Вплив на формування та розповсюдження синтетичної теорії лідерства мали науковці: Ф. Фідлер, Б. Басса, Дж. Джуліан та Е. Холландер. Дослідник Б. Басса пропонує три основні змінні складової лідерства, що включають:

- 1) індивідуальність лідера;
- 2) аспекти, які з'ясовують поведінкові відмінності у групі;
- 3) мета групи.

Дж. Джуліан та Е. Холландер досліджують лідерство як процес взаємодії впливу серед учасників групи, які розв'язують єдине завдання. До взаємодії впливу можна віднести передусім відношення лідера та послідовників, де лідер сумлінно щось віддає групі та так само щось отримує від підлеглих. Тобто, коли при вирішенні завдання внесок лідера вагомий, тоді рівень його впливовості на підлеглих збільшується та підвищує його статус, оцінку, визнання. Науковець Ф. Фідлер у своїх дослідженнях, які базуються на визначенні експериментальних опрацювань, репрезентував новітні ідеї, що визначали ефективність діяльності групи, яка окреслюється трьома факторами:

- 1) міцність позицій лідера (суб'єктивний аспект).
- 2) структура завдання (об'єктивний зовнішній аспект),
- 3) рівень зв'язку між учасниками групи (об'єктивний внутрішній фактор).

Розуміння структурованості завдання Ф. Фідлер окреслює використовуючи терміни зрозумілості, визначеності та ясності для учасників групи. Ще один фактор з погляду Ф. Фідлера відображає рівень прийняття або неприйняття лідера учасниками його групи, що складається з того, як лідер, який орієнтований на виконання завдання стає більш дієвим, коли обставини у групі стають значно сприятливіші чи дуже несприятливими щодо нього.

Послідовники "синтетичної теорії лідерства" представили таку концепцію не обмежуючи її односторонністю, у такий спосіб вирішивши питання протиріч між теорією рис лідерства, функціональною та ситуаційною теоріями. Розглянуті еволюційні процеси головних напрямів у дослідженні лідерства досі є пріоритетними в соціальній психології та соціології Америки. Також подібні процеси можна побачити в дослідженнях науковців Німеччини та Франції. Проводячи аналіз цієї проблеми, її еволюційних процесів у визначенні концепцій лідерства, слід відзначити те, що загальна доктрина лідерства в соціальній психології досі відсутня, про що свідчать американські науковці-психологи. Наприклад, Е. Холландер відзначає, що лідерство поки є поняттям невловимим щодо ясного осмислення у формувальних процесах групового розвитку.

Проблема лідерства у соціальній психології СРСР мала дещо непростий та часом суперечний науковий погляд. Одними із перших робіт у контексті цього напряму були роботи П. Л. Загоровського, А. С. Залужного, С. О. Лозинського та інших, у яких розглянуто проблеми лідерства в основному у організованих та стихійних колективах та дитячих групах. Також роботи з лідерства, що належать науковцям І. П. Волкову, Г. К. Ашину, Н. С. Жеребовій, Б. Д. Паригіну, Л. Й. Уманському, Р. Л. Кричевському та ін. Розбіжність у підходах до питання лідерства у СРСР визначалась політичною цензурою, яка вирішувала, якій концепції у будь-якій сфері суспільства існувати, а якій ні. Цікаво, як Б. Т. Лихачов констатував, що сучасному для нього суспільству, з його різними соціальними колективами та групами, лідерство як нове явище не притаманне, тому порушувати питання про лідерство, як наукову догму, у атеїстичній психології безпідставно.

У сучасному суспільстві лідерство як важливий об'єкт дослідження не викликає сумніву. Особливо з огляду на те, що це питання привертає безсумнівний інтерес та увагу не тільки в межах соціальної психології, але й у педагогіці, соціології та у різних сферах прикладних досліджень. Вивчення

проблеми лідерства ведеться на трьох рівнях: концептуальному, операційному та теоретико-методологічному.

Концептуальний рівень у своєму підході до проблеми лідерства окреслюється двома головними позиціями. У першій із них аналізуються переважно функціональні, динамічні характеристики лідерства у межах групової структури. Тому дослідники О. Є. Кузьмін, І. П. Волков, Б. Д. Паригін, Н. С. Жеребова представляють лідерство як засіб та процес формування групового функціонування, спрямований на досягнення поставлених завдань у мінімальні терміни з максимальним результатом. Отже, принципи детермінізму проявили себе у лідерстві так, що воно як соціально-психологічне явище представляється об'єктивно присутнім та реальним соціальним феноменом.

Хоча сутність лідерства відображає та містить суб'єктивний елемент, тобто потреби індивідумів, які беруть участь у діяльності груп, та їх психологічні ознаки. Друга позиція розглядає переважно статичні, структурні характеристики лідерства в організації груп. Тобто лідерство розглядається як дійсна об'єднана ознака групи, яка має наступні аспекти: тісний зв'язок з іншими її особливостями; наявність показників, які характеризують не тільки групу взагалі, але і розглядають її багатогранні структури.

Операційний рівень визначається аналізом досліджень лідерства, що допомагає достатньо глибоко вивчати стилі, типи лідерства в різноманітних напрямках групової діяльності і результативність різних видів стилю відповідно до залежності того чи іншого напрямку групи на здобуття успіху, участі у відповідній діяльності та змісту і типу завдань групового функціонування.

Теоретико-методологічний рівень санкціонує передусім дотримання головних психологічних домінант у підході до питань лідерства. Дослідження ключових спеціалістів ґрунтуються на принципах єдності діяльності та свідомості, опосередкованості та детермінізму. Головним формувальним чинником лідерства є аспект взаємодії, який передбачає динамічні поведінкові стосунки учасників групи. Тому явище лідерства науковцями розглядається як другорядна, похідна подія, як наслідок взаємодії партнерів групи та структурно-функціональною здатністю цієї групи. Представляючи побудову малої групи, як єдиної одиниці, лідерство інколи безпосередньо, часом опосередковано стає носієм інформації її статичної властивості. Явище лідерства, що було розглянуто у функціональній площині, передає інформацію щодо динамічних властивостей групової організації.

XX століття принесло серйозні зміни, що відбулися у системі управління освітою провідних держав Європи та США, які визначили новітні вимоги щодо змін цього устрою та швидкого реагування на виклики сучасного суспільства. Глобалізаційні процеси обумовили факт неспроможності традиційних засобів, принципів та методів створити умови щодо успішного розвитку освітньої організації. Сучасне керівництво вимагає не тільки застосування фахових умінь та навичок професіонала, але і використання особливих якостей, які притаманні лідеру.

За цей період релігійна освіта у загальноосвітніх закладах зазнала також радикальних змін, передусім у визначенні явища лідерства, яке змогло надати їй здібностей бути на освітньому ринку конкурентоспроможною. Ще у 1980-х роках усі керівники освітніх організацій визначались безпосередньо як адміністратори, що були підпорядковані структурам влади [1; 2]. У цей період керівникові було надано новий статус в освітньому процесі – лідер (instructional leader). Цей статус відтепер визначав його як адміністратора, що несе відповідальність за

досягнення учнів освітнього процесу [3; 4]. Відтепер лідер не просто формальний керівник, він виконує роль тренера, наставника та стратега. Йому не треба брати участь у підтримці кожного рішення, яке прийняла команда, тому що він довіряє членам свого колективу, їх компетентності та досвіду, рівню умінь та знань щодо прийняття оптимальних рішень. Усе частіше в системі управління релігійною освітою в загальноосвітніх школах керівництво делегує повноваження на найнижчій ступені організаційної системи, що відкриває нові можливості командам фахівців більшою мірою досягнути цілі й відчувати причетність до справи та відповідальність за досягнення успіху.

Особливість сучасного лідерства в системі управління релігійною освітою визначається централізованістю релігійної етики, що віддзеркалюється у світогляді керівника та збуджує його до формування унікального лідерського стилю – концепції служіння-лідерства. Цей концепт лідерства є унікальним в тому, що лідер готовий ставити себе нижче за послідовників, підкоряти власні інтереси потребам групи та служити підлеглим.

Ще одним перспективним напрямом є раціональне об'єднання позитивних аспектів наступних концепцій керівництва, яке визначається як управлінське лідерство. Дослідник А. Омаров окреслює термін “управлінський лідер” як особистість, у якій об'єднуються лідерські та управлінські риси, реалізується влада щодо успішного виконання завдань наданих організацією та суб'єктивний вплив на підлеглих [8]. Ще одним значенням терміну “управлінське лідерство”, яке було висунуте дослідницею О. С. Яхонтовою [9], є особливий тип керівництва, де управлінець об'єднує особисті мотиви та цілі з організаційною діяльністю.

Висновок. Отже, управлінському лідеру надається набагато більше перспектив щодо результативного керування релігійною освітою, ніж простому менеджеру або лідеру, що обмежений статусною владою. Сучасне керівництво вимагає не тільки застосування фахових умінь та навичок професіонала, але і використання особливих якостей, які притаманні лідеру, що зможуть йому допомогти успішно застосовувати творчий потенціал у подальшому управлінні освітніми процесами. Тому розв'язання цієї проблеми визначається необхідністю сучасного керівника закладу освіти оволодіти навичками лідера, щоб бути спроможним використовувати новітні підходи у процесі управління релігійною освітою.

Список використаних джерел:

1. Harris, A 2008, *Distributed Leadership: Developing Tomorrow's Leaders*, London: Routledge.
2. Ogawa, R & Bossert, S 1995, 'Leadership as an Organizational Quality'. *Educational Administration Quarterly*, vol. 31, no. 2, pp. 224–243.
3. Schein, EH 1992, *Organizational Culture and Leadership*, San Francisco: Jossey-Bass.
4. Виханский, О & Наумов, А 2010, *Менеджмент*. Учебное пособие, Москва: ИНФРА-М.
5. Hallinger, P & Heck, R 1998, 'Exploring the Principal's Contribution to School Effectiveness: 1980–1995', *School Effectiveness and School Improvement*, vol. 9, no. 2, pp. 157–191.
6. Leithwood, K, Jantzi, D & Steinbach, R 1999, *Changing Leadership for Changing Times*, Philadelphia: Open University Press.
7. Shawn, TM 2009, 'Relationship Between the Leadership Styles of Principals and School Culture', *A Dissertation in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Education*, Georgia Southern University.
8. Аляев, ГЄ, Горбань, ОВ & Мешков, ВМ 1996, Лекції з релігієзнавства. Навчальний посібник, Київ: Українсько-Фінський інститут менеджменту і бізнесу, 144 с.

9. Афанасьев, З 1993, 'О некоторых православных принципах формирования рыночной экономики'. *Вопросы экономики*, № 8.
10. Архимандрит Никифор 1991, *Библейская Энциклопедия*, Москва: Терра.
11. Вебер, М 1994, 'Социология религии. (Типы религиозных сообществ)', в кн. *Избранное. Образ общества*, Москва, pp. 78–280.
12. Воропай, О 1993, *Звичай нашого народу*, Київ: Оберіг.
13. Гараджа, В 1996, *Социология Религии*. Учебное, пособие, для студентов и аспирантов гуманитарных специальностей, Москва: *Аспект Пресс*, 239 с.
14. Гордиенко, НС (ред.) 1988, *Православие: Словарь атеиста*, Москва: Политиздат.
15. Дžeme, У 1993, *Многообразие религиозного быта*, Москва: Наука.
16. Калінін, ЮА & Харьковщенко, ЄА 1994, *Релігієзнавство*, Київ: Наук. думка.
17. Ольсевич, Ю 1993, 'Хозяйственная система и этнос', *Вопросы экономики*, № 8.
18. Павленко, Ю 2000, 'Підсумки цивілізаційного розвитку людства', *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, № 4.
19. Суперфин, Л 1993, 'Религия в индустриальном и постиндустриальном мире', *Вопросы экономики*, № 8.

References:

1. Harris, A 2008, *Distributed Leadership: Developing Tomorrow`s Leaders*, London: Routledge.
2. Ogawa, R & Bossert, S 1995, 'Leadership as an Organizational Quality'. *Educational Administration Quarterly*, vol. 31, no. 2, pp. 224–243.
3. Schein, EH 1992, *Organizational Culture and Leadership*, San Francisco: Jossey-Bass.
4. Vykhanskyi, O & Naumov, A 2010, *Menedzhment (Management)*. Uchebnoe posobyie, Moskva: *YNFRA-M*.
5. Hallinger, P & Heck, R 1998, 'Exploring the Principal's Contribution to School Effectiveness: 1980–1995', *School Effectiveness and School Improvement*, vol. 9, № 2, pp. 157–191.
6. Leithwood, K, Jantzi, D & Steinbach, R 1999, *Changing Leadership for Changing Times*, Philadelphia: Open University Press.
7. Shawn, TM 2009, 'Relationship Between the Leadership Styles of Principals and School Culture', *A Dissertation in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree Doctor of Education*, Georgia Southern University.
8. Aliaiev, HІe, Horban, OV & Mieshkov, VM 1996, *Lektsii z relihiieznavstva (Lectures on religious studies)*. Navchalnyi posibnyk, Kyiv: *Ukrainsko-Finskyi instytut menedzhmentu i biznesu*, 144 s.
9. Afanasev, Z 1993, 'O nekotorykh pravoslavnykh pryntsypakh formirovaniya rynochnoi zkonomyky (On some Orthodox principles of the formation of a market economy)'. *Voprosy zkonomyky*, № 8.
10. Arkhymandryt Nykyfor 1991, *Bybleiskaia Entsyklopedyia (Bible Encyclopedia)*, Moskva: Terra.
11. Veber, M 1994, 'Sotsyolohyia relyhyy. (Typy relyhyoznykh soobshchestv) (Sociology of religion. (Types of religious communities))', v kn. *Yzbrannoe. Obraz obshchestva*, Moskva, pp. 78–280.
12. Voropai, O 1993, *Zvychai nashoho narodu (Customs of our people)*, Kyiv: Oberih.
13. Haradzha, V 1996, *Sotsyolohyia Relyhyy (Sociology of Religion)*. Uchebnoe, posobyie, dlia studentov y aspyrantov humanytarnykh spetsyalnostei, Moskva: *Aspekt Press*, 239 s.
14. Hordyenko, NS (red.) 1988, *Pravoslavnye: Slovar ateysta (Orthodoxy: Atheist's Dictionary)*, Moskva: Polytyzdat.
15. Dzheme, U 1993, *Mnohoobraznye relyhyoznoho byta (The variety of religious life)*, Moskva: Nauka.
16. Kalinin, YuA & Kharkovshchenko, YeA 1994, *Relihiieznavstvo (Religious studies)*, Kyiv: Nauk. dumka.
17. Olsevych, Yu 1993, 'Khoziaistvennaia sistema y etnos (Economic system and ethnicity)',

Voprosy zkonomyky, № 8.

18. Pavlenko, Yu 2000, 'Pidsumky tsyvilizatsiinoho rozvytku liudstva (The results of the civilizational development of mankind)', *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh*, № 4.
19. Superfyn, L 1993, 'Relyhyia v yndustryalnom y postyndustryalnom myre (Religion in the industrial and post-industrial world)', *Voprosy zkonomyky*, № 8.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.40(4-6)-8

УДК 7.036.046.3

САКРАЛЬНІСТЬ У МИСТЕЦТВІ СЬОГОДЕННЯ: ВІРОСПОВІДНІ ВПЛИВИ ТА ФОРМИ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

SACREDNESS IN CONTEMPORARY ART: RELIGIOUS INFLUENCES AND FORMS OF INTERPRETATION

І. Р. Лазоревич

Актуальність теми дослідження. Науковці, пастирі, митці доволі активно шукають універсальну мову, яка б описувала взаємодію сучасного мистецтва та релігії. Сучасні митці можуть прислужитися для релігії своїм талантом й естетичною прозорливістю, а релігійні смисли здатні сприяти глибині естетичного інтересу. Водночас в українському релігієзнавстві відчувається брак досліджень про зв'язок релігії і релігійності саме із мистецькими формами наших днів. Ця стаття – одна зі спроб долучитися до заповнення такої дослідницької лакуни.

Постановка проблеми. Сакральне концентрується не лише в релігійних догматах та конфесійних практиках. Це можуть бути місця, традиції, дії та ритуали, пов'язані не тільки з вірою, а й із соціальними практиками, які передбачають вихід за рамки буденного. Аналогічна ситуація і з релігійними формами, вираженими у мистецтві. Зберігаючи орієнтацію на сакральне, митці все ж часто по-інакшому комбінують у його зображенні динаміку взаємодії скінченного, земного, людського і вічного та незмінного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В орбіту міркувань залучено доробок таких авторів, як Дж. Баас, Б. Вільямсон, Б. Додж, Дж. Ровлі, Е. Медден, С. Абрамович,

Urgency of the research. Scientists, pastors, and artists are actively looking for a universal language that would describe the interaction between modern art and religion. Modern artists can serve religion with their talent and aesthetic insight, and religious meanings can contribute to the depth of aesthetic interest. At the same time, in Ukrainian religious studies, there is a lack of research on the connection of religion and religiosity with the modern artistic forms. This article is one of the attempts to contribute to filling such a research lacuna.

Target setting. The sacred is concentrated not only in religious dogmas and confessional practices. These can be places, traditions, actions and rituals associated not only with faith, but also with social practices that involve going beyond the everyday. The situation is similar with religious forms expressed in art. While maintaining an orientation towards the sacred, artists often combine the dynamics of the interaction of the finite, earthly, human and eternal and unchanging in its depiction in a different way.

Actual scientific researches and issues analysis. The work of such authors as J. Baas, B. Williamson, B. Dodge, J. Rowley, E. Madden, S. Abramovych, M. Chikarkova, T. Yaroshovets,